กฎมนเทียรบาลพะม่า

กฎมนเทียรบาลพะม่า

นับเป็นสัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๒๖

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงแปลจากภาษาอังกฤษ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

โปรดให้ตีพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์

ณ วัดนรนารถสุนทริการาม

วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

ด้วยอภินันทนาการ
จาก นาย เผิง สมนึก ลิ้มกุล

๓๑๒
๓๔๐.๐๙๕๗
ก ๑๖ ๓

สารบาญคำแถลง

คำนำของกรมศิลปากร หน้า ก
คำอุทิศ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ ,, ค
คำอธิบาย สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ ,, ฉ

สารบาญเรื่อง

กฎมนเทียรบาลพะม่า

พิธีราชาภิเษก หน้า ๑
ตอนเตรียมการ ,, ๑
ลักษณการราชาภิเษก ,, ๒
พิธีเถลิงราชบัลลังก์ ,, ๔
ตอนเตรียมการ ,, ๕
เสด็จออกมหาสมาคม ,, ๖
เลี้ยบพระนคร ,, ๗
ฐานาเทวี ,, ๘
ราชกุมารศักดิ์ ,, ๑๐
พระราชานุกิจ ,, ๑๓
ขนบธรรมเนียมในราชสำนัก ,, ๑๔
ราชบัลลังก์ ,, ๒๐
พิธี ๑๒ เดือน ,, ๒๒

พิธีเดือน ๕ สงกรานต์ หน้า ๒๒
พิธีเดือน ๖ แต่งน้ำเสก ,, ๒๓
พิธีเดือน ๗ ขอฝน สอบพระปริยัติธรรม
ขออภัย และแรกนา ,, ๒๔
พิธีเดือน ๘ บวชนาคหลวง เข้าวัสสา ,, ๒๘
พิธีเดือน ๙ สลากภัต ,, ๒๘
พิธีเดือน ๑๐ แข่งเรือ ,, ๒๘
พิธีเดือน ๑๑ ออกวัสสา ,, ๒๘
พิธีเดือน ๑๒ ทอดกฐิน เผารูปปราสาทจำลอง ,, ๒๙
พิธีเดือนอ้าย ถวายข้าวใหม่ ,, ๓๐
พิธีเดือนยี่ เสด็จออกสนาม ,, ๓๑
พิธีเดือน ๓ ทำข้าวยาคู ,, ๓๒
พิธีเดือน ๔ บวงสรวงเทพารักษ์ และก่อพระทราย ,, ๓๒
พิธีปลงพระบรมศพ ,, ๓๒

สารบาญรูป

๑ พระเจ้ามินดง ทรงเครื่องเต็มยศอย่างพะม่า หน้า ๓
๒ พระเจ้าสีป่อกับราชินีสุปยาลัต ทรงเครื่องต้นอย่างพะม่า ,, ๓
๓ เมย-นัน มหาปราสาท ,, ๕
๔ เรือพระที่นั่งการเวก ,, ๙
๕ มณฑปที่บรรจุพระบรมศพพระเจ้ามินดง ,, ๓๓
๖ อัครมหาเสนาบดีพะม่า ,, ๓๕

คำนำ

ด้วยเมื่อเดือนธันวาคมปีนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ประทานต้นฉะบับหนังสือกฎมนเทียรบาลพะม่าเล่มนี้มาให้พระยาอนุมานราชธน จัดการพิมพ์ถวายในฐานะทรงคุ้นเคย เพื่อทรงแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์

กรมศิลปากรเห็นว่า หนังสือเรื่องนี้เป็นโบราณคดี ว่าด้วยราชประเพณีพะม่าอย่างละเอียดถี่ถ้วน เรื่องชะนิดนี้กรมศิลปากรสืบเสาะอยู่เสมอ ได้จัดหนังสือประเภทนี้ไว้ในลัทธิธรรมเนียม โดยแบ่งเป็นภาค ๆ และได้พิมพ์ออกมาหลายภาคแล้ว ถ้าได้ต้นฉะบับกฎมนเทียรบาลพะม่าเล่มนี้มาเข้าชุดกับที่หอสมุดมีอยู่แล้ว ก็จะทำให้เรื่องลัทธิธรรมเนียมเพิ่มจำนวนขึ้น ทั้งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจที่จะรู้เรื่องเหล่านี้ได้อาศัยเป็นเครื่องมือค้นคว้าได้สะดวก กรมศิลปากรจึงได้ให้พระยาอนุมานราชธนกราบทูลขอประทานต้นฉะบับมาเก็บรักษาไว้ในหอสมุด พระองค์ก็ได้ทรงพระเมตตาประทานตามประสงค์

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้มีพระคุณแก่กรมศิลปากรเป็นอันมาก ทั้งในส่วนราชการและส่วนบุคคล เป็นต้นว่า คราวใดที่กรมศิลปากรมีความสงสัยในข้อราชการบางอย่างก็ดี สงสัยในความรู้ฉะเพาะบุคคลก็ดี ถ้าไปเฝ้ากราบทูลถามพระองค์ ก็ได้ทรงพระเมตตาโปรดประทานอธิบายทุกครั้ง บางครั้งทรงสงสัยว่าคำอธิบายที่ประทานมาจะไม่แจ่มแจ้งพอ

ถึงกับเสด็จลี้บเสาะตัวอย่างประทานมาด้วยก็เคยมี พระคุณทั้งนี้กรมศิลปากรได้รำลึกถึงอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น การพิมพ์หนังสือกฎมนเทียรบาลพะม่าครั้งนี้ กรมศิลปากรจึงได้อนุมัติให้พระยาอนุมานราชธนจัดการถวายในนามของกรม เพื่อสนองพระคุณ และได้จัดหนังสือเรื่องนี้เข้าในสัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๒๖ ต่อภาคที่ได้พิมพ์มาแล้ว เพื่อเชิดชูพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้ทรงพระอุตสาหะแปลหนังสือเรื่องนี้จากต้นฉบับภาษาต่างประเทศ นับว่าพระองค์ได้ทรงทำบุญคุณไว้แก่นักศึกษาเป็นอันมาก ด้วยหนังสือชะนิดนี้ ถ้าผู้แปลไม่มีความรู้ในทางโบราณคดีและราชประเพณีอย่างเชี่ยวชาญแล้ว ก็ยากที่จะแปลให้ผู้อ่านเข้าใจความได้ชัดเจน

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในพระกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบำเพ็ญ และโปรดให้พิมพ์หนังสือกฎมนเทียรบาลพะม่าเล่มนี้ อุทิศประทานแก่หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล พระนัดดา ขอพระกุศลทั้งนี้ จงเป็นปัจจัยอำนวยวิบุลยผลแด่หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์ ตามควรแก่คตินิยม เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙

คำอุทิศ

หนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าสร้างอุทิศให้แก่ชายตระนัก ผู้เป็นหลานรักอันได้จากไปปรโลกแล้วด้วยความระลึกถึง

หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ได้นามตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระราชทาน เป็นโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย สกุลไชยันต์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๙ เมื่อพระบิดาของเธอประชวรหนักประจักษ์ในพระทัยว่าจะไม่ดำรงพระชนม์ต่อไปได้ ทรงเป็นห่วงถึงชายตระนักว่าเธอยังเล็ก จำจะต้องมีผู้ปกครองช่วยเกื้อหนุนต่อไป จนกว่าเธอจะเติบใหญ่พอที่จะเลี้ยงตัวเองได้ จึ่งตรัสมอบให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็รับสนองพระประสงค์ด้วยความเต็มใจ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว จึ่งรับมาเลี้ยงไว้กับลูกลูกของข้าพเจ้า เธอเรียนหนังสืออยู่ที่ราชวิทยาลัย พอจบหลักสูตรในโรงเรียนนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็จัดส่งไปเรียนวิชากฎหมายในประเทศอังกฤษ ครั้นได้สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษแล้ว จึ่งกลับเข้ามารับราชการในกรมอัยยการ สนองพระเดชพระคุณมาจนทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานยศเป็นอำมาตย์เอก เธอก็คงอยู่กับข้าพเจ้า รับใช้ช่วยการบ้านเรือนเหมือนเป็นลูกคนหนึ่ง

เธอมีความสิเนหาในลูกหญิงประโลมจิตรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็มีความยินดีตกแต่งให้ปกครองกัน ตามฉันสามีภริยาโดยพระบรม

ราชานุญาต ด้วยอำนาจสัมพันธ์อันนั้นจึงเกิดถูกด้วยกัน ๗ คน คือ ๑ ชายเอก ๒ หญิงทวี ๓ ชายสำพันธ์ ๔ หญิงวิสาขา ๕ ชายเฉลิม ๖ ชายสาฎก ๗ หญิงยิ่งวัน แต่ชายเอกตายเสียแล้วแต่เด็ก คงเหลือเพียง ๖ คน

อยู่มาชายตระนักเจ็บ มีอาการเป็นไปในทางที่คนบุราณเรียกว่าผีเม็ดเด็ก ได้รักษาพยาบาลกันจนสุดกำลังก็ไม่หาย ที่สุดก็ถึงชีพิตักษัยไปในวันที่ ๑๒ มิถุนายนซึ่งเป็นวันเกิด ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ นับอายุได้ ๓๔ ปีพอดี ทำความเสียใจให้แก่ข้าพเจ้ากับทั้งญาติสนิทมิตรสหายเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าได้จัดตั้งศพไว้ที่บ้านท่าพระ ทำบุญอุทิศให้พร้อมด้วยพี่น้องมิตรสหายจนพอใจแล้ว จึงนำศพไปฝังฝากไว้ณวัดนรนารถสุนทริการาม อันเห็นว่าเป็นสถานที่เงียบสงัด

บัดนี้เป็นเวลาที่ข้าพเจ้าโปร่งใจ จึงคิดจะทำฌาปนกิจอย่างง่าย ๆ ให้เสร็จไปเสียที่วัดนรนารถสุนทริการามนั้น แล้วนำอังคารไปประจุไว้ที่โรงเรียนไชยันต์ในวัดราชาธิวาส ซึ่งกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยทรงบริจาคทรัพย์สร้างขึ้นไว้ มีที่ประจุพระอังคารแห่งพระองค์พร้อมทั้งพระวงศ์ญาติอยู่ด้วยเสร็จที่ในนั้น แต่ในงานฌาปนกิจนั้นข้าพเจ้าอยากจะทำให้มีหนังสือขึ้นสักฉะบับหนึ่ง เพื่อแจกให้แก่ญาติมิตรผู้มีใจเมตตาต่อชายตระนักเป็นที่ระลึก นึกหาว่าจะเอาเรื่องอะไรดีก็เลงเห็นว่า เรื่องกฎมนเทียรบาลพะม่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพบต้นฉะบับในภาษาอังกฤษเข้า ทรง

ระลึกถึงข้าพเจ้า จึงทรงพระอุตสาหะแปลประทานมาเพื่อให้ได้รู้คดีแปลก ๆ เห็นว่าเป็นเรื่องที่แปลกจริง เชื่อว่าจะมีใครได้รู้น้อยตัวกับทั้งเป็นเรื่องอันเนื่องในกฎหมาย ซึ่งนับว่าอยู่ในระบอบแห่งวิชาของชายตระนักด้วย จึ่งได้กราบทูลสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพออกไป ขอประทานอนุญาตที่จะตีพิมพ์หนังสือเรื่องนั้นแจกงานศพ เมื่อได้ทรงทราบก็ทรงพระโสมนัส ไม่ใช่แต่เพียงทรัสอนุญาต ซ้ำทรงแต่งเรื่องเพิ่มเติม และทรงพระวิจารณ์แทรกในต้นฉะบับเดิมประทานมากับรูปฉายหลายอย่าง ทั้งประทานอธิบาย ความพิศดารแจ้งอยู่ในลำเนาลายพระหัตถ์ อันได้ลงพิมพ์ไว้ต่อจากคำอุทิศนี้แล้ว เป็นพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

ข้าพเจ้าได้ว่าวานพระยาอนุมานราชธนโดยทางมิตรภาพ ให้ช่วยจัดการว่าจ้างโรงพิมพ์ซึ่งเห็นว่าทำดีตีพิมพ์ให้ เพราะพระยาอนุมานราชธนชำชองในทางจัดการตีหนังสือพิมพ์มามาก ย่อมรู้ดีกว่าผู้อื่นว่าโรงพิมพ์ไหนจะทำได้ดี แต่เมื่อพระยาอนุมานราชธนเห็นต้นฉะบับเข้าแล้วก็ชอบใจ ปรารภแก่ข้าพเจ้าว่าถ้าได้หนังสือฉะบับนี้เข้าระเบียบคิดต่อเรื่องลัทธิธรรมเนียม ซึ่งหอพระสมุดได้ตีพิมพ์ออกไปมากแล้วนั้น จะเป็นประโยชน์แพร่หลาย และรักษาฉะบับมั่นคงดีขึ้น ข้าพเจ้าเห็นไม่มีข้อควรรังเกียจ ทูลถามสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพออกไปก็ไม่ทรงขัดขวาง โปรดอนุญาตตามใจข้าพเจ้าสุดแต่จะเห็นดี ข้าพเจ้าจึ่งได้ยอมยกต้นฉะบับให้ไปเข้าระเบียบของหอพระสมุดด้วยประการดังนี้

หนังสือเรื่องนี้เป็นเรื่องสั้น ๆ แต่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านได้บ้าง โดยฉะเพาะผู้ที่ชอบโบราณคดี จะได้ทราบราชประเพณีบ้านเมืองที่ใกล้กับเมืองเรา ว่าลัทธิแห่งราชประเพณีผิดกันอย่างไร หวังว่าญาติมิตรผู้ได้รับแจกไปจะมีความพึงใจทั่วกัน.

นริศ

ตำหนักปลายเนิน

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙

CINNAMON HALL

206 Kelawei Road Penang. S.S.

วันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๔

ทูลสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ตรัสขออนุญาตพิมพ์กฎมนเทียรบาลพะม่า ที่หม่อมฉันแปลถวายไว้ เป็นหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์ นั้น ถ้าท่านทรงพระดำริเห็นว่าควรพิมพ์เป็นหนังสือแจกได้ หม่อมฉันก็ถวายอนุญาตด้วยความยินดี แต่หนังสือนั้น เมื่อหม่อมฉันแปล จำนงแต่จะถวายประดับพระปรีชาญาณพระองค์ท่าน มิได้หมายว่าจะพิมพ์โฆษณา เมื่อจะพิมพ์ให้คนทั้งหลายอ่าน จึงเห็นว่าควรจะบอกอธิบายการที่แปลไว้ด้วย

ต้นฉะบับหนังสือกฎมนเทียรบาลพะม่าที่หม่อมฉันแปลนั้น เป็นภาษาอังกฤษอยู่ในหนังสืออภิธานเมืองพะม่าเหนือ **Upper Burma Gazetteer** ซึ่งรัฐบาลอังกฤษให้ เซอร์ ยอร์ช สกอตต์ เรียบเรียง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ตอนที่แปลนี้ เรียกในภาษาอังกฤษว่า **Palace Customs** ชื่อก็ตรงกับที่เราเรียกว่ากฎมนเทียรบาล เซอร์ ยอร์ช สกอตต์ อ้างว่าเป็นตำราอยู่ในคัมภีร์โลกพยุห **Lawkabayuha** พะม่าแยกเอามาลงไว้ในหนังสือเรื่อง พระราชวงศ์ **Yazawindaw** ฉะบับเมืองมัณฑเล ซะรอยต้นฉะบับภาษาพะม่าจะอ่านเข้าใจยาก ด้วยเป็น

สำนวนโบราณ เซอร์ ยอช์ส สกอตต์ จึงบอกไว้ว่า เมื่อแปลต้องอาศัยไต่ถามพะม่าที่เป็นข้าราชการชั้นเก่าด้วย สังเกตดูรูปความกฎมนเทียรบาลพะม่า ก็เป็นทำนองเดียวกันกับกฎมณเฑียรบาลของไทยที่พิมพ์ไว้ในกฎหมายเก่า เห็นได้ว่าพะม่ากับไทยได้ต้นตำรามาจากแหล่งอันเดียวกัน เป็นแต่มาแก้ไขรายการไปตามความนิยมในเมืองจึงผิดกัน

มูลเหตุที่หม่อมฉันจะแปลนั้น เมื่ออ่านกฎมนเทียรบาลพะม่าแล้วคิดถึงพระองค์ท่าน ด้วยเคยค้นกฎมณเฑียรบาลหาความรู้โบราณคดีมาด้วยกันตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ นึกว่าท่านคงจะพอพระหฤทัยที่จะทรงทราบไปถึงกฎมนเทียรบาลพะม่าด้วย ทูลถามไปก็ได้รับลายพระหัตถ์ตรัสตอบมาว่า ถ้าได้ทอดพระเนตรก็จะทรงยินดีมาก หม่อมฉันจึงแปลส่งไปถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ เมื่อแปลพิจารณาดูต้นฉะบับภาษาอังกฤษ เห็นสำนวนเป็นอย่างแปลแต่เนื้อความจากฉะบับภาษาพะม่าไปเขียนอธิบายเป็นภาษาอังกฤษให้ฝรั่งเข้าใจ ถ้าแปลเป็นภาษาไทยตามสำนวนที่แต่งภาษาอังกฤษ ดูเหมือนจะกลับทำให้ไทยเข้าใจยากขึ้น หม่อมฉันจึงแปลแต่เนื้อความจากภาษาอังกฤษเหมือนอย่างเซอร์ ยอร์ช สกอตต์ แปลจากภาษาพะม่า แต่ที่เขาอาศัยไต่ถามข้าราชการพะม่า หม่อมฉันเอาความในกฎมณเฑียรบาลไทย กับขนบธรรมเนียมไทยที่มีพ้องกันมาเทียบเคียงในอธิบาย และเอานามศัพท์ในกฎมณเฑียรบาลไทยมาใช้ในที่ความตรงกัน ให้ไทยอ่านเข้าใจง่ายขึ้น

เมื่อหม่อมฉันแปลกฎมนเทียรบาลพะม่าแล้ว หม่อมฉันไปเมืองพะม่าได้ไปเห็นเครื่องราชูปโภคพะม่าบางอย่าง และอ่านหนังสือเรื่องอื่น พบการราชพิธีที่ไม่มีในกฎมนเทียรบาลของ เซอร์ ยอร์ช สกอตต์ อีกบ้าง บัดนี้ท่านจะโปรดให้พิมพ์กฎมนเทียรบาลพะม่า เป็นหนังสือแจกในงานศพ หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์ ซึ่งหม่อมฉันคุ้นเคยชอบพอทั้งตัวเธอ และหม่อมเจ้าหญิงประโลมจิตร จิตรพงศ์ ผู้ชายา อยากจะช่วยงานศพบ้างแต่อยู่ไกล จึงได้ตรวจชำระหนังสือกฎมนเทียรบาลพะม่า แก้ไขตรงที่เห็นว่ายังบกพร่อง และแต่งเรื่องพิธีอื่นที่พบเมื่อภายหลังเพิ่มเติมลง ส่งมาถวายเป็นฉะบับใหม่ สำหรับพิมพ์แจกในงานศพ หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์ ตามพระประสงค์

กฎมนเทียรบาลพะม่า

พิธีราชาภิเษก

ตอนเตรียมการ

๑. มีท้องตราให้หาเจ้าประเทศราชไทยใหญ่ กับทั้งเจ้าเมืองทั้งปวงเข้าไปในงานทั้งหมด

๒. ให้เปลี่ยนหนังหุ้มกลอง (อินทเภรี) ทุกใบ เปลี่ยนผ้าขาวหุ้มเศวตฉัตร ทำมงกุฎ[๑] กับทั้งเครื่องต้นเครื่องทรงใหม่

๓. ให้ซ่อมแซมป้อมปราการที่ชำรุดรอบพระนคร

๔. ให้ตั้งราชวัฏิ ผูกต้นกล้วยต้นอ้อยและปักธงรายตามถนนทั่วพระนครในวันราชาภิเษก

๕. ให้ปลูกโรงพิธีราชาภิเษกณที่แห่งหนึ่ง (ในอุปจารพระราชวัง) มี (มณฑป) ที่สรง เรียกว่า ตัลย-นัน **Thagya-nan** (ของไทยเรียกว่ามณฑปพระกระยาสนาน) ต่อที่สรงไปปลูกพลับพลาที่ประทับและที่ประชุมเจ้านายและขุนนางทั้งปวง

๖. ให้ตักน้ำบริสุทธิ์จากที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ แห่มารวมไว้ณที่สรง

๗. จัดปรอททอง **Golden Quicksilver** กับพลอยนพรัตน์และเครื่องรางต่าง ๆ รวมลงหีบใบ ๑ ตั้งไว้ที่โรงพิธี

---

(๑) มงกุฎพะม่า เย็บด้วยไหมปักทอง รูปทรงคล้ายตุ้มปี่

๘. เตรียมนกต่าง ๆ ไว้ที่พลับพลา สำหรับปล่อยเมื่อเวลาราชาภิเษก

๙. วางทหารแต่งเต็มยศ มีศัสตราวุธประจำตัวรายสองข้างถนน ตลอดทางเสด็จออกจากพระราชมนเทียรไปจนถึงโรงพิธี

๑๐. หมายสั่งเจ้านายชายหญิง เสนาบดี เจ้าประเทศราช เจ้าเมือง กับทั้งภรรยา ให้แต่งเต็มยศเข้าไปคอยตามเสด็จในกระบวนแห่จากพระราชมนเทียรไปยังโรงพิธี

ลักษณการราชาภิเษก

๑ ถึงวันกำหนด พอเวลาได้ฤกษ์ พระเจ้าแผ่นดินขึ้นทรงยานมาศ มีหญิงพรหมจารีนั่งประณมมือไปบนนั้น ๔ คน (๑) พอพระราชยานถึงต้น โมโย-บิน **Moyo-bin** (เห็นจะหมายว่า ต้นทางที่พอจะออกจากเขตต์พระราชมนเทียร) เจ้าพนักงานถือกลองอินทเภรี ๒ ใบ มีชื่อเรียกว่า สิโดสัน **Sidosôn** เป็นสัญญา เจ้านายและข้าราชการที่เตรียมตามเสด็จ ก็ไปเข้ากระบวนตามตำแหน่งของตน

๒. เมื่อแห่ไปถึงโรงพิธีแล้ว เสด็จสู่ที่สรง สระพระเกศา ผลัดเครื่องทรงหลายครั้ง (เข้าใจว่าผลัดเครื่องเต็มยศ (๒) ที่ทรง

---

(๑) ยานมาศพะม่าเรียกว่าวอ Waw จำหลักปิดทองล่องชาด มีที่นั่งทั้งข้างหน้าข้างใน (เหมือนรถแลนดอฝรั่ง) ขนาดใหญ่โตต้องหามถึง ๔๐ คน

(๒) รูปฉายพระเจ้ามินดงทรงเครื่องเต็มยศอย่างพะม่ามีอยู่

พระเจ้ามินดง

ทรงเครื่องเต็มยศอย่างพระเจ้าแผ่นดินพะม่า

(พ.ศ. ๒๓๙๔ ถึง ๒๔๒๑)

พระเจ้าสีป้อ กับ พระนางสุปยาลัต
ทรงเครื่องต้น อย่างพระเจ้าแผ่นดินและพระราชินีพะม่า
(พ.ศ. ๒๔๒๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๒๘)

เมื่อแห่ไป เปลี่ยนเป็นเครื่องสรงครั้งหนึ่ง สรงแล้วทรงเครื่องต้น(๑) อีกครั้งหนึ่ง)

๓. เมื่อเสร็จพิธีสรงแล้ว เสด็จประทับที่ราชอาสน์ พราหมณ์ Pônna ๗ คน ถวายน้ำมนตร์กับดอกไม้อย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นของวิเศษ เรียกว่า ปะเย็ยตปั้น **Payeitpan**

(พิเคราะห์ดูน่าจะถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ กับเครื่องราชูปโภคสิ่งอื่นสำหรับพระยศด้วยตรงนี้ แต่ในหนังสือไม่กล่าวถึง เบญจราชกกุธภัณฑ์พะม่านั้น พบพรรณนาในพงศาวดารเรื่องหนึ่งว่า

๑ **White Umbrella** เศวตฉัตร (ชั้นเดียว)

๒ **Crown** มกุฎ

๓ **Yaktail Fan** พัด (ที่แท้แส้) หางจามรี

๔ **Sword of State** พระขรรค์

๕ **Golden Sandal** ฉลองพระบาททอง)

๔. จบพระหัตถ์ทรงอุทิศเครื่องสักการบูชาพระมหาเจดีย์สถานที่สำคัญ นาขั้นดอ **Nahkandaw** เจ้าพนักงานผู้ใหญ่ในหน้าที่ชานชื่อมหาเจดีย์สถาน ให้พนักงานเชิญไปยังที่นั้น ๆ (คงให้ปล่อยนกตรงนี้ แต่ในตำราไม่กล่าวถึง)

๕. เสด็จทรงยานมาศแห่กลับ เมื่อเสด็จถึงเขตต์พระราชมนเทียร เจ้าพนักงานคึกฉลองอินทเภรี ๒ ใบ เรียกว่า วุนสิโตนสอน **Wunsitonsôn** เป็นสัญญา

---

(๑) รูปฉายพระเจ้าสีป้อกับราชินีสุปยาลัตทรงเครื่องต้นอย่างพะม่ามีอยู่

๖. เมื่อกลับถึงพระราชมนเทียรแล้ว ทรงบำเพ็ญทานแก่สมณพราหมณ์และราษฎร และให้ประกาศอภัยทาน คือ

ก) ปล่อยนักโทษที่ต้องเวรจำ

ข) ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ ๗ วัน

ค) ปิดศาลระงับถ้อยความ ๗ วัน

ฆ) ห้ามมิให้วิวาทขัดเคืองหรือกักขังกัน ๗ วัน

ประกาศนี้ ให้เที่ยวตีฆ้องกลองร้องป่าวให้ราษฎรทราบทั่วพระนคร

การตั้งพระอัครมเหษีและพระมเหษีก็เห็นจะมีพิธี แต่ทำข้างฝ่ายใน จึงไม่กล่าวถึง อนึ่ง สังเกตในระเบียบการราชาภิเษก มีกล่าวถึงสมณะ (พระสงฆ์) แห่งเดียวแต่ว่าถวายไทยธรรมที่ในพระราชมนเทียร เมื่อเสด็จกลับจากโรงพิธีราชาภิเษก จะนิมนต์พระสงฆ์เข้าไปสวดมนต์ในงานเฉลิมพระราชมนเทียร ก่อนวันราชาภิเษกออกกระมัง แต่สันนิษฐานยาก ด้วยไม่ทราบระเบียบพิธีสงฆ์เมื่องพะม่าว่าจะเป็นอย่างไร

พิธีเถลิงราชบัลลังก์

พิธีนี้เรียกในภาษาอังกฤษว่า **Formal Ascending of the Throne** หาฤกษ์ทำพิธีวันหนึ่งต่างหากเมื่อเสร็จพิธีราชาภิเษกแล้ว

เมย-นันมหาปราสาท

เมืองมัณฑเล ประเทศพะม่า

ตอนเตรียมการ

๑. ทำพิธีนี้ที่ใน เมย-นัน **Mye-nan** มหาปราสาท ตั้งเศวตฉัตร[๑] สองข้างพระที่นั่งสีหาสนบัลลังก์ **Thihathana Palin** ข้างละ ๔ คัน มีข้าราชการประจำคอยไขพระทวารทอง (หลังพระที่นั่งสีหาสน์) ทางเสด็จออกข้างละคน และมีพระราชวงศ์กับข้าราชการผู้ใหญ่อยู่ริมฐานพระที่นั่งสีหาสน์ข้างละคน เพื่อเป็นผู้ประกาศพระนามพระเจ้าแผ่นดินและพระนามพระอัครมเหษี

๒. เอากลองสำหรับเมือง **State Drum** ๒ ใบมาตั้งที่หน้าท้องพระโรง สำหรับตีเป็นสัญญาเวลาเสด็จออกและเสด็จขึ้น

๓. สิ่งของต่าง ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินกับพระอัครมเหษี จะส่งไปถวายสักการบูชามหาเจดียสถานต่าง ๆ ก็เอามาจัดเรียบเรียงไว้ในท้องพระโรง

๔. จัดที่สำหรับเจ้านายและเสนาบดี เจ้าประเทศราช และข้าราชการทั้งปวงกับทั้งภรรยา เผ้าตามตำแหน่ง บรรดาผู้ที่เข้าเผ้าต้องแต่งเต็มยศและมีของถวาย (น่าจะเป็นดอกไม้ธูปเทียน) เป็นเครื่องเคารพทุกคน

๕. ข้างหน้าท้องพระโรง วางทหาร ๒ แถวทั้งภายในและภายนอกพระราชวัง ให้ปิดประตูชื่อ ตะคา-นี **Taga-ni** และ โยดอ-ยุ **Yodaw-yu** (พิเคราะห์ความต่อไปในที่อื่น ต่อว่าประตูที่ว่านี้อยู่ใกล้ท้องพระโรง) ทั้ง ๒ ประตู และจัดวางเครื่องราชบรรณาการของ

---

(๑) เศวตฉัตรชั้นเดียว รูปเหมือนกับพระกลดไทย

เจ้าประเทศราช กับทั้งของข้าราชการ (หัวเมือง) ไว้ข้างนอกตรงประตูนั้น

เสด็จออกมหาสมาคม

๑. ลักษณเสด็จออกมหาสมาคมมีพรรณนาไว้ในที่อื่น ว่าเจ้านายและข้าราชการเข้าไปนั่งประจำที่ก่อนเสด็จออก พระมหาอุปราชต้องเสด็จเข้าไปที่หลังคนอื่น พอพระมหาอุปราชประทับที่แล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จออก

๒. พอได้เวลา พระเจ้าแผ่นดินกับพระอัครมเหษี เสด็จมาจากพระราชมนเทียร มเหษีองค์อื่นกับทั้งเจ้านายผู้หญิงและนักสนม ตามเสด็จเป็นกระบวนมานั่งตามตำแหน่งของตน ในห้องข้างหลังที่เสด็จออก เจ้าพนักงานไขบานพระทวารทอง พระเจ้าแผ่นดินกับพระอัครมเหษีเสด็จออกประทับเหนือพระที่นั่งศรีสนบัลลังก์ ขณะนั้นตีกลองสัญญา ๔ ใบ เจ้านายและข้าราชการทั้งปวงถวายบังคมพร้อมกัน

๓. เสด็จออกแล้ว จึงเบิดประตู ตะคา-นี และประตู โยดอ-ยุ ขนของเครื่องราชบรรณาการของเจ้าประเทศราช และข้าราชการหัวเมืองเข้าไปตั้งถวายในท้องพระโรง

๔. เจ้านายกับขุนนางผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นพนักงานอ่านประกาศพระนาม ก็เข้าไปยืนตรงหน้าพระที่นั่ง แล้วอ่านพระนามพระเจ้าแผ่นดินกับพระนามพระอัครมเหษี (๑) (ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัตร)

---

(๑) ถ้ามีเจ้าเป็นผู้อ่านตามว่า คุท่วงทีเจ้าจะอ่านพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ขุนนางอ่านพระนามพระอัครมเหษี

ยกตัวอย่างพระนามพระเจ้ามินดงว่า สิริปวรวิชย นันทะส บัณฑิต มหาธรรมราชาธิราช

พระนามพระอัครมเหษีพระเจ้ามินดงว่า สิริปวรมหาราเชนทา-ธิบดีรตนเทวี

พระนามพระเจ้าสีป่อนั้นว่า สิริปวรวิชยนันทยสดิลกา-Yathati-lawka ธิบดีบัณฑิต มหาธรรมราชาธิราช

พระเจ้าสีป่อ มีแต่พระอัครมเหษีองค์เดียว พระนามราชินีสุปยาลัตอัครมเหษีว่า สิริปวรดิลกมงคล มหารตนเทวี ดังนี้

เมื่อประกาศแล้วผู้อ่านม้วนคำจารึก (พระสุพรรณบัตร) ถวายต่อพระหัตถ์ ทรงรับใส่ไว้ในหีบทอง ส่วนตัวผู้อ่านกราบถวายบังคมแล้ว ถอยออกไปอยู่ตามตำแหน่งเฝ้า

๕. นาขั่นดอ อ่านบัญชีของทรงพระราชทิศถวายมหาเจดีย์สถาน และสันดอขัน อ่านบัญชีของบรรณาการเจ้าประเทศราชและเจ้าเมืองถวาย แล้วพนักงานขนของนั้นไป

๖. ต่อนั้นสั่นฆ้องเงินเรียกว่า มิงคล-งุยมอง ๕ ครั้ง และตีกลอง ๕ ใบเบิ่นสัญญา (ข้าเฝ้าถวายบังคม) แล้วเสด็จขึ้น เบิ่นเสร็จการพิธีเถลิงราชบัลลังก์เท่านี้

เลี้ยบพระนคร

เมื่อเสร็จงานราชาภิเษก มีพิธีเลี้ยบพระนคร จะเลี้ยบพระนครทั้งทางบกและทางน้ำเหมือนอย่างไทยหรืออย่างไรไม่ทราบแน่ พบใน

หนังสือเรื่องหนึ่ง กล่าวแต่ถึงการเสด็จพระนครทางน้ำ ว่าให้แต่งเรือพระที่นั่งการเวก เป็นเรือ ๒ ลำขนานกัน หัวเรือเป็นรูปสัตว์ (๑) ท้ายเรือเป็นอย่างหางแมงป่องเหมือนเรือแม่ปะทั้ง ๒ ลำ ตรงกลางลำเรือขนานนั้น ทำที่ประทับเป็นปราสาท ข้างหน้ามีท้องพระโรงโถง ข้างหลังมีพลับพลา เรือพระที่นั่งการเวกนั้นพายไปเองไม่ได้ เห็นจะให้เรือดั้งคู่ชักจูง เวลาแห่เสด็จเสด็จพระนครนั้น มีทหารรายริมฝั่งทั้งสองข้างคลองคูรอบพระนคร และมีหีบสำหรับรับฎีกาตั้งไว้ ๔ มุมเมือง ใครมีทุกข์ร้อนถวายฎีกาได้ในเวลาเสด็จเสด็จพระนครนั้น

ฐานาเทวี

๑. ตามราชประเพณี พระเจ้าแผ่นดินพะม่าย่อมมีมเหษี (ภาษาพะม่าเรียก มิบุยา (๒) Mibuya เรียกในภาษาอังกฤษว่า Queens) ๗ องค์ มียศหลั่นกันเป็น ๓ ชั้น คืออัครมเหษีองค์ ๑ มเหษี ๓ องค์ มเหษีรอง ๔ องค์

๒. อัครมเหษีนั้น เรียกในภาษาพะม่าว่า นัมมะดอ มิบุยา ขวง-คฺยี่ Nammadaw Mibuya Hkuang-gyi องค์เดียวที่กั้นเศวตฉัตรและประทับร่วมราชอาสน์กับพระเจ้าแผ่นดินได้ในเวลาออกงาน

---

(๑) เรือนี้มีรูปเพอยู่ ลำนำหัวเป็นนก (ในพวกสัตว์หิมพานต์) ลำไม่ทำหัวเป็นนาค มีครุฑยืนอยู่ข้างหลัง

(๒) คำว่า มิบุยา พะม่าเรียกตั้งแต่พระอัครมเหษีลงไปจนเจ้าจอมมารดา ฝรั่งก็แปลว่า Queen ทั้งนั้น จะหาคำภาษาไทยให้ตรงกันไม่ได้

เรือพระที่นั่ง “การเวก” ของพะม่า

๓. มเหษี ๓ องค์นั้น องค์หนึ่งเรียกว่า มฺยอก นันดอ มิบุยา **Myauk Nandaw Mibuya** แปลว่า มเหษีตำหนักเหนือ องค์หนึ่งเรียกว่า อะเล นันดอ มิบุยา **Alé Nandaw Mibuya** มเหษีตำหนักกลาง อีกองค์หนึ่งเรียกว่า อะนอก นันดอ มิบุยา **Anauk Nandaw Mibuya** มเหษีตำหนักตะวันตก กั้นกลดปักทองทั้ง ๓ องค์

๔. มเหษีรอง ๔ องค์นั้น องค์หนึ่งเรียกว่า มฺยอก ส่องดอ มิบุยา **Myauk Saungdaw Mibuya** แปลว่า มเหษี **Apartment** ฝ่ายมนเทียรเหนือ องค์หนึ่งเรียกว่า ตอง ส่องดอ มิบุยา **Taung Saungdaw Mibuya** มเหษีฝ่ายมนเทียรใต้ องค์หนึ่งเรียกว่า มฺยอก-ชฺเว เย ส่อง มิบุยา **Myauk-Shwé Yé Saung Mibuya** แปลว่า มเหษีห้องทองเหนือ อีกองค์หนึ่งเรียกว่า ตอง-ชฺเว เย ส่อง มิบุยา **Taung-shwé Yé Saung Mibuya** มเหษีห้องทองใต้

อธิบายมเหษี ๘ องค์นี้ พิเคราะห์ดูก็เป็นแนวเดียวกันกับประเพณีไทยแต่โบราณ แต่ไม่ตรงกันทีเดียว ในกฎมณเฑียรบาลไทยว่า พระภรรยาเจ้า มี ๔ องค์ คือ พระอัครมเหษีองค์หนึ่ง พระมเหษีองค์หนึ่ง พระราชเทวีองค์หนึ่ง พระอัครชายาองค์หนึ่ง ทั้ง ๔ นี้มียศเป็นเจ้า (ปรากฏในทำเนียบศักดินาว่า) มีพระสนมเอก อีก ๔ คน แต่มิได้มียศเป็นเจ้า คือ ท้าวอินทสุเรนทร์ ๑ ท้าวศรีสุดาจันท์ ๑ ท้าวอินทรเทวี ๑ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ๑ ถ้ารวมแต่จำนวนก็เป็น ๘ เหมือนทำเนียบพะม่า

๕. นักสนมมี ๒ ชั้นเรียกว่า โมฺย-สา มิบุยา **Myo-sa Mibuya**

ความว่าเจ้าจอมซึ่งได้ส่วยเมืองชั้นหนึ่ง ยะวา - สา มิบุยา **Yawa-sa Mibuya** ความว่าเจ้าจอมซึ่งได้ส่วยบ้านชั้นหนึ่ง

๖. มเหษี ๔ องค์ (พระอัครมเหษีกับมเหษีอีก ๓ องค์) นั้น

ก) อยู่ในหมู่พระราชมนเทียร ต่างมีที่ประทับไม่ห่างกับที่พระเจ้าแผ่นดิน

ข) กั้นพระกลดและทรงรองพระบาทได้หน้าที่นั่ง

ค) พระภรรยาเจ้าองค์อื่น จะทูลพระเจ้าแผ่นดินต้องหมอบกราบและต้องถวายบังคม เว้นแต่พระอัครมเหษี

ฆ) พระมเหษีและเจ้านาย ถวายบังคมกันตามหลั่นยศ

ง) นางในจะออกนอกวังต้องทูลลา แต่มเหษีทั้ง ๔ สั่งเจ้ากรมสนม อะนอกลก ให้อนุญาตนางในที่ขึ้นอยู่ในสำนักตน ให้ออกนอกวังได้

๗. มเหษีทั้ง ๔ อยู่ประจำพระองค์ไม่มีเวร แต่มเหษีรองผลัดกันกำกับนักสนมรับราชการเป็นยาม **Roster** ซ้ายและยามขวา

ราชกุมารศักดิ์

ยศศักดิ์เจ้านาย มีปรากฏในหนังสือกฎมนเทียรบาลที่ฝรั่งแปล แต่ว่า พระมหาอุปราชมีฉัตรทอง ๔ คันเป็นเครื่องยศ เจ้านายลูกเธอมีฉัตร ๒ คัน แต่ตรวจดูพลความในตอนกฎมนเทียรบาล ประกอบกับตอนว่าด้วยเรื่องพงศาวดารในรัชกาลพระเจ้ามินดง (พ.ศ. ๒๓๙๕

ถึง ๒๔๒๓) ดูเค้าเงื่อนก็คล้ายกับธรรมเนียมเก่าของไทย คือว่าเจ้านาย แต่ละองค์มีพระนาม ๓ ประเภท

ประเภทที่ ๓ พระนามที่เรียกกันมาแต่ยังทรงพระเยาว์ เช่น พระเจ้ามินดงทรงพระนามเดิมว่า มองลวิน พระเจ้าสีป่อพระนามเดิมว่า มองปุ เป็นต้น พิเคราะห์ดูก็เป็นอย่างเดียวกับที่ไทยเรียกว่า พระองค์ทับ หรือพระองค์มั่ง แม้แต่โบราณก็เรียกสมเด็จพระนเรศวรว่า พระองค์ดำ และเรียกสมเด็จพระเอกาทศรฐว่า พระองค์ขาว เมื่อทรงพระเยาว์

พระนามประเภทที่ ๒ เป็นราชทินนาม (จะจาริกในพระสุพรรณบัตรหรืออย่างไรไม่กล่าว) พระองค์ชายมักลงท้ายว่า ธรรมราชา พระองค์หญิงมักขึ้นต้นว่า สิริ ลงท้ายว่า เทวี เป็นแบบ ได้คัดมาลงไว้ให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง

พระนามพระองค์ชาย

มหาสุธรรมราชา (องค์นี้เป็นน้องยาเธอ และได้เป็นพระมหาอุปราชของพระเจ้ามินดง)

มหาสุสิริธรรมราชา

สิริมหาสุธรรมราชา

พระนามพระองค์หญิง

สิริกัญจนเทวี

สิริบทเทวี

สิริสุนันทาเทวี

สิริปุปผ Pappa เทวี (คือสุปยาลัต)

ตั้งพระนามเดียวซ้ำกันกว่าองค์หนึ่งก็มี พิเคราะห์ดูก็เหมือนกับประเพณีไทยแต่โบราณ ที่ตั้งพระนามเจ้านายเป็น พระราเมศวร พระอาทิตยวงศ์ พระเทพกษัตริย์ และพระสุริโยทัย เป็นต้น การตั้งพระนามประเภทนี้ ตั้งเมื่อพระองค์ชายเกล้าเกศา พระองค์หญิงเจาะพระกรรณ (ตรงกับพิธีโสกันต์ของไทย) ทำพิธีที่ท้องพระโรงเป็นการเต็มยศและมีสมโภช

พระนามประเภทที่ ๓ นั้น คือ พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้เจ้านายองค์ใดกินเมืองใด ก็เอาชื่อเมืองนั้นมาเรียกเป็นพระนาม เช่นพระเจ้าแผ่นดินพะม่า ที่เรียกพระนามในพงศาวดารว่า พระเจ้าสาวดี (สาวัตถี) ก็ดี พระเจ้าพุกาม **Pagan** ก็ดี พระเจ้ามินดงก็ดี พระเจ้าสีป่อก็ดี ล้วนเรียกตามนามเมืองที่ได้กินเมื่อก่อนเสวยราชย์ทั้งนั้น คำว่า กินเมือง หมายความต่างกันกับครองเมือง กินเมือง คือได้ส่วยสาอากรที่เกิดในเมืองนั้นเป็นผลประโยชน์ แต่ส่วนพระองค์คงอยู่ในราชธานี ครองเมือง ต้องออกไปประจำบังคับบัญชาการอยู่ที่เมืองนั้น พระนามประเภทที่ ๓ นี้ก็เห็นจะได้พระราชทานพร้อมกับราชทินนามนั่นเอง ประเพณีนี้ก็เหมือนกับประเพณีไทยแต่โบราณ มีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลเรียกว่า ลูกเธอกินเมือง

ประเพณีให้กินเมือง พะม่าใช้กว้างขวางมาก พระมเหษี พระมหาอุปราช เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ได้กินเมืองทั้งนั้น รองลงมาถึงชั้นนักสนมและขุนนางชั้นรองก็ได้กินบ้านส่วย เพิ่งมาเปลี่ยนประเพณีในรัชกาลพระเจ้ามินดง เมื่อเสียหัวเมืองข้างใต้ไปเป็นของอังกฤษ

หมด จึงตั้งภาษีขึ้นใหม่เรียกว่าสัสสเมธ เก็บเงินรายตัวราษฎรโดยอัตราสิบชักหนึ่งตามที่ทำมาหาได้ เอาเงินมาแจกเบี้ยหวัดแทนส่วยถึงกระนั้นพระอัครมเหษีและพระมหาอุปราชก็ยังกินเมืองอยู่อย่างเดิม

พระราชานุกิจ

๑. พระเจ้าแผ่นดินพะม่าเสด็จออกขุนนางวันละ ๓ ครั้งเป็นนิจ แต่โดยปกติเสด็จออกห้องที่เฝ้าแห่งอื่น ต่อเป็นการมหาสมาคมอย่างเต็มยศใหญ่จึงเสด็จออกในมหาปราสาท โดยปกติเสด็จออกเช้าราวเวลา ๘ นาฬิกาครั้งหนึ่ง เสด็จออกเวลาบ่าย ๑๕ นาฬิกาครั้งหนึ่ง และเสด็จออกที่รโหฐานเวลาค่ำ ๑๘ นาฬิกาอีกครั้งหนึ่ง

๒. เมื่อเสด็จออกเวลาเช้า เจ้านายและข้าราชการต้องเข้าเฝ้าพร้อมกันหมด ประภาษราชการแผ่นดินกับทั้งเศรษฐการ เสด็จออกเวลาบ่าย เข้าเฝ้าแต่เจ้าหน้าที่ ประภาษราชการในพระองค์ และการในพระราชฐาน (เทียบกับพระราชานุกิจไทย เห็นว่าที่จริงจะทรงพิพากษาคดี) เสด็จออกเวลาค่ำมีแต่หัวหน้าข้าราชการในพระราชสำนัก (เห็นจะประภาษราชกิจในพระองค์และการในพระราชฐานตอนนี้) บางทีก็ทรงสนทนากับข้าราชการแต่บางคนฉะเพาะตัวต่อไป

๓. พระเจ้าแผ่นดินเสวยวันละ ๔ เวลา เวลาเช้าระหว่าง ๗ กับ ๘ นาฬิกา เมื่อก่อนเสด็จออกขุนนางครั้งหนึ่ง เวลาเที่ยงวันครั้งหนึ่ง เวลาเย็นครั้งหนึ่ง และเวลาค่ำอีกครั้งหนึ่ง

๔. พระภรรยาเจ้าทั้งหลายกับเจ้านายผู้หญิง เป็นพนักงาน

ปฏิบัติในเวลาเสวย พระมเหษีทั้งเครื่อง พระมเหษีรองและเจ้านาย ผู้หญิงเชิญเครื่องและถวายอยู่งานพัดเป็นต้น

๕. เครื่อง เมื่อเสวยแล้วเลื่อนถวายเจ้านายที่ปฏิบัติเสวย

๖. เวลาเสด็จเข้าที่บรรทม มีนักสนมผลัดเวรกันอยู่ยามนอกห้องบรรทม อ่านหนังสือเช่นเรื่องชาดกเป็นต้นถวายทรงฟังตลอดรุ่ง

๗. เวลาพระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่อง นะเพาะแต่พระมเหษีเป็นพนักงานปฏิบัติ

๘. พระมเหษีรองกับนักสนม ต้องผลัดเวรกันประจำยามอยู่ในพระราชมนเทียรทั้งกลางวันกลางคืน และคอยตามเสด็จประพาสภายในพระราชวัง และมีขันที่รับใช้ด้วย

ขนบธรรมเนียมในราชสำนัก

๑. เจ้านาย เสนาบดี ข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน ต้องเข้าเฝ้าเมื่อเสด็จออกเวลาเช้าทุกวัน ถ้าใครขาดเฝ้าโดยไม่จำเป็น ต้องระวางโทษขัง ๓ วัน

๒. ถ้าเกิดไฟไหม้ในพระนคร เจ้านายและข้าราชการต้องเข้าไปดงชื่อในพระราชวังทุกคน ถ้าใครขาดโดยมิจำเป็น ต้องระวางโทษเอาตัวเปลือยผ้ามัดตากแดด

ข้อนี้พบอธิบายในตอนพงศาวดาร ว่าเพราะผู้ก่อการขบถย่อมจุดไฟเผาบ้านเรือนเป็นสัญญากัน จึงตั้งข้อบังคับให้เจ้านายและข้าราชการต้องเข้าไปในพระราชวังเมื่อเกิดไฟ เพื่อแสดงความบริสุทธิ์

และช่วยปราบผู้ร้าย

๓. เวลาเสด็จออกนั้น ขุนนางตำแหน่ง ตันดอซิน **Thandawzin** ปลัดทูลฉลอง เป็นพนักงานอ่านหนังสือราชการถวายทรงฟัง และอ่านรายชื่อผู้เข้าเวรประจำซองในวันนั้นถวาย ให้ทรงทราบเมื่อเสด็จออกตอนบ่ายด้วย

๔. ประตูพระนคร ๑๒ ประตู ปิดกลางคืนแต่เวลา ๒๑ นาฬิกา ไปจนรุ่งสว่างทุกวัน และปิดเมื่อมีเหตุการณ์เหล่านี้ด้วย คือ

ก) เวลาเสด็จออกมหาสมาคม

ข) ไฟไหม้

ค) เกิดจลาจลในพระนครหรือใกล้พระนคร

ฆ) เวลาเมื่อสำเร็จโทษเจ้านายหรือข้าราชการผู้ใหญ่

๕. ขุนนางตำแหน่ง นาขั่นดอ **Nahkandaw** เป็นพนักงานนำรายงานราชการประจำวันในศาลาลูกขุน หลุดดอ **Hlutdaw** กับฎีกาที่มีผู้ถวาย ส่งขันที่ให้นำขึ้นถวายในเวลาค่ำทุกวัน

๖. ใครจะถวายฎีกา จะยื่นที่ศาลาลูกขุน หรือที่ เบย-แตก **Bye-taik** สำนักงานมุขมนตรีในกรมวังก็ได้

๗. เมื่อทรงสั่งราชการ ผู้รับสั่งต้องนำความไปแจ้งแก่ อะตวินหวุ่น **Atwinwun** มุขมนตรีในกรมวัง ให้เขียนส่งไปยังศาลาลูกขุน

๘. เงินส่วยและภาษีอากรที่เจ้าเมือง หรือ ข้าหลวงผู้เก็บส่งมาจากหัวเมือง ต้องนำส่งที่ศาลาลูกขุน (เมื่อลูกขุนหักจ่ายการอื่น)

แล้ว ส่งไปยังสำนักมุขมนตรีในกรมวัง (หักจ่ายในการราชสำนัก) แล้วส่ง (เงินเหลือ) ไปยังพระคลังมหาสมบัติหรือพระคลังข้างที่ตามควร

๙. ข้าราชการทุกคน เมื่อรับตำแหน่งต้องถือน้ำกระทำสัตย์

๑๐. ข้าราชการผู้ออกไปมีตำแหน่งอยู่หัวเมือง ต้องให้ภรรยาอยู่เป็นตัวจำนำในพระนคร

๑๑. เจ้าประเทศราชและเจ้าเมือง ต้องมาเฝ้าปีละครั้งหนึ่งเป็นอย่างน้อย

๑๒. เวลาเสด็จออกมหาสมาคม **Kadaw** ในมหาปราสาท พระมหาอุปราชต้องเข้าไปที่หลังผู้อื่น ตั้งเตียงที่พระมหาอุปราชประทับหน้าพระราชบัลลังก์ทางฝ่ายซ้าย เมื่อพระมหาอุปราชประทับที่และปิดประตู (ชาลาพระราชมนเทียร) แล้วจึงเสด็จออก เมื่อเสด็จขึ้นแล้วก็ต้องให้พระมหาอุปราชเสด็จกลับก่อน แล้วผู้อื่นจึงตามออกจากท้องพระโรงตามลำดับยศ

๑๓. นอกจากพระมหาอุปราช กับ หวุ่นคยี **Wungyi** คือเจ้าพระยา และ โมยหวุ่น **Myowun** (ตามศัพท์ว่า เจ้าเมือง แต่ในที่นี้จะหมายว่าผู้ใดสงสัยอยู่) ๒ คนแล้ว บรรดาเจ้านายและข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ต้องผลัดเปลี่ยนเวรกันเข้าไปนอนประจำซองที่ในพระราชวัง ถ้าขาดโดยมิจำเป็นต้องระวางโทษขัง ๓ วัน

๑๔. ลักษณะที่เจ้านายกับข้าราชการไปเข้าเวรประจำซองในพระราชวังนั้น ต้องไปลงชื่อที่ท้องพระโรง รับเวรเวลา ๑๗ นาฬิกา

แล้วแบ่งกันนั่งยามเป็น ๓ พวก พวกหนึ่งนั่งยามแต่เวลา ๑๘ นาฬิกา ถึงเที่ยงคืน พวกหนึ่งนั่งยามแต่เที่ยงคืนจน ๓ นาฬิกา อีกพวกหนึ่งนั่งยามแต่ ๓ นาฬิกาจนรุ่งสว่าง เวลากลางวันอยู่พร้อมกันหมด จนพวกเวรใหม่มาเปลี่ยนเมื่อ ๑๘ นาฬิกา

๑๕. ทหารที่ประจำในพระราชวังนั้น เปลี่ยนเวรกันเดือนละครั้งหนึ่ง

๑๖. ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก (ไปประทับแรม) นอกพระราชวัง ยิงปืนสามนัดเป็นสัญญาบีดประตูพระนครทั้งหมด จนเสด็จกลับคืนเข้าพระราชวังแล้วจึงเปิดอย่างเดิม เจ้านายและข้าราชการต้องไปตามเสด็จ เว้นแต่ที่ติดประจำหน้าที่ ถ้าไม่ไปตามเสด็จ ต้องระวางโทษขัง

๑๗. ถึงวันขึ้นปีใหม่วันแรก ให้ยิงปืนใหญ่ ๓ นัดทุกประตูพระนคร บอกให้ราษฎรรู้ฤกษ์สงกรานต์

๑๘. (ข้อนี้และต่อไปอีกข้อหนึ่ง ดูไม่เกี่ยวกับกฎมนเทียรบาล คือ) ราษฎรเป็นความกันในโรงศาล เมื่อยอมตามคำพิพากษา ต้องรับเงินกินเป็นสัญญาทั้งสองฝ่าย ถ้าได้กินเงินแล้ว จะกลับเอาคดีนั้นร้องว่ากล่าว หรืออุทธรณ์ต่อไปไม่ได้ ใครฝ่าฝืนต้องระวางโทษ ให้เอาตัวเที่ยวตีฆ้องตระเวน และให้เฆี่ยนทุกมุมเมือง แต่ถ้าคดีถึงศาลาลูกขุน ถึงคู่ความไม่ยอม คำพิพากษาก็เป็นเด็ดขาด

๑๙. โทษตระเวนแล้วเฆี่ยนนั้น มีต่อไปถึงผู้กระทำผิดในคดีเหล่านี้ คือ

ก) ลอกทองพระ

ข) ทำเงินปลอม

ค) ลักหญิงชาววัง

ฆ) วางเพลิง

ง) เป็นข้าราชการรับสินบน

จ) ต้มเหล้าเถื่อน

ฉ) ปล้นสดมภ์

ผู้มีความผิดที่กล่าวต่อไปนี้ก็ต้องระวางโทษตระเวน แต่ไม่เฆี่ยน คือ

ข) เล่นไพ่

ฆ) เมาเหล้า

ฌ) ฆ่าโค

ญ) กินเนื้อโคเป็นนิจ

๒๐. ถึงเข้าวัสสา ให้เจ้าพนักงานขี่ช้างเที่ยวตีกลองประกาศแก่ชาวพระนคร เตือนให้ถือศีลทำทาน และห้ามมิให้ขายเนื้อขายปลาในพระนครตลอดวัสสา

๒๑. การเสด็จออกมหาสมาคมในมหาปราสาท โดยปกติมีปีละ ๓ ครั้ง คือ

ก) เสด็จออกเมื่อขึ้นปีใหม่เรียกว่า หนิต - ถิต กาเดาะ **Hnit-thit Kadaw** ให้เจ้านายและข้าราชการในกรุงถือน้ำกระทำสัตย์

ข) เสด็จออกเมื่อเข้าวัสสาเรียกว่า วา-วิน กาเดาะ **Wa-win Kadaw** เฝ้าแต่เจ้านายและข้าราชการในกรุง

ค) เสด็จออกเมื่อออกวัสสาเรียกว่า วา-คฺยุต กาเดาะ **Wa-gyut Kadaw** เจ้าประเทศราชและเจ้าเมืองเข้ามาสมทบด้วย มีการถือน้ำกระทำสัตย์เหมือนเมื่อขึ้นปีใหม่

๒๒. ในการเสด็จออกมหาสมาคม เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในกับทั้งภรรยาข้าราชการ ก็ต้องเข้าเฝ้าเหมือนกับฝ่ายหน้า แต่เฝ้าที่ท้องพระโรงหลังอยู่ทางหลังวัง

๒๓. การที่เข้าเฝ้า มีข้อบังคับ คือ

ก) ต้องมีรับสั่งให้หา หรือได้รับพระราชานุญาตจึงเข้าเฝ้าได้

ข) ต่อมีพระราชดำรัสด้วยก่อน จึงกราบทูลสนองได้

ค) เวลาเสด็จประทับอยู่ในพระราชมนเทียร หรือพระราชอุทยาน ใครจะเข้าเฝ้าไม่ได้ เว้นแต่ตรัสเรียก

ฆ) ถ้ายังไม่เสด็จขึ้น ข้าเฝ้าจะกลับก่อน หรือจะย้ายที่นั่งไม่ได้

ง) ห้ามมิให้สูบบุหรี่หน้าที่นั่ง

จ) นอกจากพระมเหษีทั้ง ๔ ห้ามมิให้ใครใส่เกือก

หน้าที่นั่ง และจะถือร่มไม่ในกระบวนเสด็จก็ไม่ได้

ฉ) ในมหามนเทียรแก้ว หมานนันดอ **Hmannandaw** อันเป็นที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จอยู่ อยู่ประจำได้แต่มเหษี ๔ องค์ ซึ่งมีห้องอยู่ใกล้กับห้องบรรทมของพระเจ้าแผ่นดิน

ช) จะส่งสิ่งอันใดถวายพระเจ้าแผ่นดิน ต้องถวายบังคม **Shikho** ก่อน เมื่อจะรับอะไรจากพระหัตถ์ก็อย่างเดียวกัน

ซ) สิ่งใดซึ่งเป็นเครื่องราชูปโภค จะเรียกต้องเพิ่มคำ ดอ **Daw** แปลว่า พระ หรือ หลวง **Royal** เข้าข้างท้ายชื่อของสิ่งนั้น และจะจับต้องต้องไหว้ก่อน

ฌ) เวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาใกล้ ต้องถวายบังคม ๓ ครั้ง เมื่อเสด็จไปจากที่นั้น ก็ต้องถวายบังคม ๓ ครั้งเหมือนกัน

ญ) นอกจากอัครมเหษี เมื่อทูลพระเจ้าแผ่นดินต้องกราบ **Shikho** ทุกครั้ง

ราชบัลลังก์

ในกฎมนเทียรบาลพะม่า ต่อเรื่องราชาภิเษก กล่าวถึงราชบัลลังก์ **Yaza Palin** ในราชมนเทียรสถานว่ามี ๘ แห่ง บอกอธิบายรายชื่อไว้ดังนี้

๑. ถิหาสนบัลลังก์ **Thihathana Palin** ใหญ่และสำคัญกว่าเพื่อน จำหลักรูปราชสีห์ประดับ อยู่ในมหาปราสาท มีเศวตฉัตร (ชั้นเดียว) บักข้างละ ๔ คัน เป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกมหาสมาคม เป็นการเต็มยศใหญ่

๒. หังสาสนบัลลังก์ **Henthathana Palin** จำหลักรูปหงส์ประดับ อยู่ใน (หอพระซึ่งใช้เป็น) ท้องพระโรงกลาง **Zatawun Saung** เป็นที่ประทับเสด็จออกเวลามีพิธีสงฆ์และรับทูตต่างประเทศ

๓. คชาสนบัลลังก์ **Gagyathana Palin** จำหลักรูปช้างประดับ อยู่ในพระที่นั่งเย็นฝ่ายซ้าย **Byadeik Saung** เป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกมุขมนตรีแห่งหนึ่ง

๔. สังขาสนบัลลังก์ **Thinkathana Palin** จำหลักรูปสังข์ประดับ อยู่ในท้องพระโรงใน **Hpôndaw Saung** เป็นที่ประทับเวลาพระราชทาน (สุพรรณบัตร) ยศศักดิ์ และเสด็จออกขุนนางโดยปกติ

๕. ภมราสนบัลลังก์ **Bamayathana Palin** จำหลักรูปตัวผึ้งประดับ อยู่ในมหามนเทียรแก้ว **Hmandaw Saung** เป็นที่ประทับเวลางานพิธีฝ่ายใน

๖. มิคาสนบัลลังก์ **Migathana Palin** จำหลักรูปกวางประดับ อยู่ที่พระที่นั่งปีกองค์หนึ่งเรียกว่า ตอง สมก สอง **Taung Smôk Saung** เป็นที่ประทับอวยทาน

๗. มยุราสนบัลลังก์ **Mayanyothana Palin** จำหลักรูปนกยูง

ประดับ อยู่ที่พระที่นั่งอีกองค์หนึ่ง เรียกว่า มุยอก สมก สอง **Myauk Smôk Saung** เป็นที่ประทับทอดพระเนตรช้างเผือก

๙. ปทุมาสนบัลลังก์ **Padômmathana Palin** จำหลักรูปดอกบัวประดับ อยู่ที่ท้องพระโรงหลัง **Anauk Smôk Saung** เป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกมหาสมาคมสตรี และเป็นที่พระอัครมเหษีเสด็จออกรับแขกเมืองผู้หญิง

ราชบัลลังก์ทั้งปวงนั้น ทำด้วยไม้จำหลักปิดทองประดับกระจก เป็นแท่นมีฐานรูปทรงเป็นเชิงบาตรของภิกษุ ฝรั่งว่าเหมือนนาฬิกาทราย คือคอดกลางผายข้างบนและข้างล่างเช่นเดียวกันทั้งนั้น เป็นแต่ขนาดใหญ่เล็กและสูงต่ำผิดกัน มักตั้งต่อฝาด้านใน มีพระทวารทางเสด็จออกข้างหลังราชบัลลังก์ สี่หาสนบัลลังก์ในมหาปราสาทนั้น มีท่วงทีคล้ายกับพระที่นั่งบุษบกมาลาวังหน้าในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย (ที่จัดเป็นห้องทองสัมฤทธิ์ในพิพิธภัณฑ์สถาน) กรุงเทพ ฯ ผิดกันแต่ทำเป็นแท่นไม่มีบุษบก แต่ทำเป็นเรือนแก้วที่ซุ้มพระทวารข้างหลังวิจิตรมาก

พิธี ๑๒ เดือน

เดือน ๕ พิธีสงกรานต์ **Hnit-thit Thigyandaw Pwè** ถือกันว่าเทวดามหาสงกรานต์ **Thingan Nat** ลงมาอยู่ในมนุษย์โลกปีละ ๓ วัน

วันแรกพวกขุนนางแห่น้ำ ซึ่งตักมาจากแม่น้ำเอราวดีใส่หม้อดินประดับดอกไม้ มาถวายพระเจ้าแผ่นดิน และมีพิธีทำเป็นน้ำมนต์

แล้วแบ่งน้ำมนต์นั้นส่งไปสรงพุทธเจดีย์ที่สำคัญ ทั้งในกรุงมัณฑเล และกรุงอมรบุระ

วันที่ ๒ เวลาเช้าพระเจ้าแผ่นดินกับพระอัครมเหษี เสด็จสู่ที่สรง ทรงสระพระเกศา โหรพราหมณ์ถวายพรชัยมงคล แล้วมีการสมโภชเลี้ยงลูกขุน อธิบายการสมโภชเลี้ยงลูกขุน (พบในหนังสืออื่น) ว่า พระเจ้าแผ่นดินกับพระอัครมเหษี เสด็จออกเสวยพระกระยาเจือน้ำดอกไม้สด เรียกว่า ข้าวสงกรานต์ (คือข้าวแช่) บนราชบัลลังก์ที่ห้องพิธีในมหามนเทียรแก้ว โปรดให้เจ้านายกับขุนนางผู้ใหญ่เข้าไปรับพระราชทานเลี้ยงด้วย แล้วมีละคร

วันที่ ๓ เสด็จออกมหาสมาคมเป็นการเต็มยศใหญ่ในมหาปราสาท เจ้านายและข้าราชการในกรุง เข้าเฝ้าถือน้ำกระทำสัตย์ แล้วเสด็จออกท้องพระโรงหลัง ให้สตรีมีบรรดาศักดิ์ในกรุงเข้าเฝ้า และถือน้ำกระทำสัตย์เหมือนกัน

ส่วนประชาชน เมื่อถึงนักขัตตฤกษ์สงกรานต์ เล่นสาดน้ำกันและกันตลอดทั้ง ๓ วัน

เดือน ๖ พิธีสมโภชน้ำเสก (พะม่าเรียกว่า นุยอง เย ปวย **Nyaung Ye Pwè** ฝรั่งแปลว่า **Consecrated Water Feast**)

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เจ้าพนักงานตักน้ำในแม่น้ำเอราวดีมา (ใส่หม้อ) รักษาไว้ในเรือนหลวง **Court House** แห่งหนึ่งที่ในพระราชวัง ถึงวันกลางเดือนแบ่งน้ำนั้นเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่า นุยอง เย **Nyaung Ye** เชิญไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน อีกส่วนหนึ่งเรียกว่า อะนอง

นุยอง เย **Anaung Nyaung Ye** เชิญไปถวายพระอัครมเหษี

ในวันกลางเดือนนั้นเอง พระเจ้าแผ่นดินให้เจ้าพนักงานสรงน้ำพระพุทธรูปที่ในพระราชวัง รุ่งขึ้นวันแรมค่ำ ๑ สรงพระพุทธรูปด้วยน้ำส่วนของพระอัครมเหษี (มูลจะมาแต่พิธีทูลน้ำล้างพระบาทดอกกระมัง)

เนื่องการพิธีมัฑะคร **Zat Pwè** ที่สนามในวังด้านหลังตั้งแต่วันขึ้นค่ำ ๑ (พระอรัญญรักษา ชอเหลี่ยง เป็นชาวเมืองมัณฑเล เล่าว่ามัฑะครหลายวัน)

เดือน ๗ มีการพิธีต่าง ๆ ๔ พิธี คือ

๑) พิธีขอฝน **Mo-nat Puzaw Pwè**

๒) สอบพระปริยัติธรรม **Sadaw Pyan Pwè** หรือ **Patama Sa-Pyan-sa-me Pwè**

๓) พิธีขออภัย **Hnit-thit Kadaw Pwè** ฝรั่งแปลว่า **Beg Pardon Festival**

๔) พิธีแรกนามงคล **Mingala Ledaw Pwè**

พิธีขอฝนนั้น ทำในสัปดาหะต้นของเดือน ๗ พระราชาคณะ **Sadaw** สงฆ์ ประชุมกันณโรงพิธีข้างหน้าศาลาถูกขุน สวดพระปริตร **Nga Payeik** คาถาพระยาปลาช่อนขอฝน พราหมณ์ทำพิธีที่ริมประตูเมืองด้านใต้ ปลูกโรงพิธีเป็นมณฑป ๒ หลัง ปั้นเทวรูปกับรูปสัตว์น้ำ ตั้งเป็นประธานในมณฑปนั้น พราหมณ์ร่ายมนตร์ขอฝน แล้วแห่เทวรูปกับรูปสัตว์เหล่านั้นไปทิ้งลงในแม่น้ำเอราวดี ใน

การพิธีขอฝนพระเจ้าแผ่นดินหาได้เสด็จออกไม่

การสอบพระปริยัติธรรมนั้น กำหนดวันขึ้น ๘ ค่ำ พระราชาคณะสงฆ์ประชุมกันณสุธัมมศาลา **Thutama Zayat** และปัฏฐานศาลา **Patan Zayat** ที่เชิงเขามัณฑเล สอบความรู้สามเณรในการนี้เมื่อครั้งพระเจ้ามินดงเสด็จออกเสมอ หลักสูตรที่สอบนั้น (มีพรรณนาไว้ในหนังสืออีกเรื่องหนึ่งว่า) จัดเป็น ๕ ประโยค ให้แปลคัมภีร์ต่าง ๆ ดังกล่าวต่อไปนี้

ประโยค ๑

กจฺจายน

อภิธมฺมสงฺคห

มาติกา

ธาตุกถา

ประโยค ๒

กจฺจายน

อภิธมฺมสงฺคห

มาติกา

ธาตุกถา

ยมก ๑ ถึง ๕

ประโยค ๓

กจฺจายน

อภิธมฺมสงฺคห

มาติกา

ธาตุกถา

ยมก ๑ ถึง ๑๐

อภิธานปุปทีปิกา

ฉนฺท

อลงฺการ

ประโยค ๔

กจฺจายน

อภิธมฺมสงฺคห

มาติกา

ธาตุกถา

ยมก ๑ ถึง ๑๐

ปฏฺฐาน กุสลติก

อภิธานปุปทีปิกา

ฉนฺท

อลงฺการ

ผู้เข้าสอบต้องจำได้ทั้งภาษามคธ และแปลเป็นภาษาพะม่าได้ด้วย

สังเกตตามชื่อที่ใช้หนังสือคัมภีร์เดียวกันสอบทั้ง ๔ ประโยค พึงสันนิษฐานว่า คงเลือกตอนง่ายเป็นประโยคต้น แล้วสอบตามที่ยากยิ่งขึ้นเป็นลำดับไป น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งที่ใช้คัมภีร์พระปรมัตถ์เป็น

หลักสูตรเป็นพื้น ข้อนี้ไปเข้ากับเรื่องนิทาน ว่าเมื่อเชิญพระไตรปิฎกมาจากลังกาทวีป พายุพัดพาเรือลำบรรทุกคัมภีร์พระวินัยพลัดไปเมืองมอญ ลำที่บรรทุกพระสูตรพลัดมาเมืองไทย จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์มอญชำนาญพระวินัย พระสงฆ์ไทยชำนาญพระสูตร น่าเติมความในนิทานนั้นว่า เรือลำบรรทุกพระปรมัตถ์พลัดไปเมืองพะม่า แต่ถ้าว่าตามเค้าเงื่อนทางโบราณคดี พะม่าน่าจะถ่ายแบบการสอบพระปริยัติธรรมไปจากมอญ จึงจัดระเบียบเป็น ๔ ประโยคอย่างเดียวกัน คงเห็นว่าความรู้พระวินัยรุ่งเรืองอยู่แล้วในเมืองมอญ (อันเป็นอาณาเขตต์ของพะม่าอยู่แล้ว) จึงบำรุงความรู้พระปรมัตถ์ในเมืองพะม่า

พิธีขออภัยนั้น อธิบายว่าเป็นประเพณีบ้านเมือง ผู้น้อยต้องแสดงความเคารพขออภัยผู้ใหญ่ในการพิธีนี้ เป็นต้นแต่บุตรกับบิดา ญาติที่อ่อนอายุกับญาติผู้ใหญ่ บ่าวกับนาย ผู้น้อยกับผู้ใหญ่ จนที่สุดข้าราชการกับพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนพิธีหลวงนั้น เสด็จออกเป็นการเต็มยศ แต่เดิมเจ้านายและข้าราชการต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอีกครั้งหนึ่ง แต่พระเจ้ามินดงตรัสสั่งให้งดเสีย

พิธีแรกนามงคลนั้น พอฝนตกพื้นดินอ่อนจึงกำหนดฤกษ์ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกทรงไถนาหลวงที่ทุ่งหลังเมืองมัณฑเล แต่งพระองค์อย่างจอมพล เจ้านายข้าราชการแต่งเต็มยศ มีไถทองไถเงินและเครื่องแต่งตัวโคอย่างงามสรรพ เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่มีหน้าที่ต้องไถนาตามเสด็จด้วย พวกพราหมณ์ก็ทำพิธีบูชาขอพรเทวดาตลอดเวลาที่ไถนั้น

เดือน ๘ มีพิธีบวชนาคหลวง **Pyinsindaw kan Pwè** หรือ **Pyinsin Shin-pyu** อย่างหนึ่ง กับพิธีเข้าวัสสา **Wa-win Kadaw** อย่างหนึ่ง

พิธีบวชนาคหลวงนั้น คืออุปสมบทพวกสามเณรที่แปลหนังสือได้เป็นเปรียญในปีนั้น บวชวันขึ้น ๘ ค่ำ ณวัดหลวงที่เชิงเขามัณฑเล แลมีการฉลองอย่างครึกครื้น นอกจากนั้นพระราชทานบำเหน็จแก่เปรียญ ด้วยปลดญาติจากหน้าที่ราชการให้เป็นผู้อุปัฏฐาก มากแลน้อยคนตามชั้นประโยคที่สอบได้

พิธีเข้าวัสสานั้น ในกฎมนเทียรบาลกล่าวแต่ว่า มีการเสด็จออกมหาสมาคมที่มหาปราสาท เจ้านาย ข้าราชการในกรุง แลเจ้าเมืองทั้งหลาย ต้องเข้ามาเฝ้าพร้อมกัน

เดือน ๘ มีการพิธีสลากภัตต์ **Sayedan Pwè** อธิบายว่า ถึงวันแรม ๘ ค่ำ พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานจตุปัจจัยทานพระภิกษุสงฆ์เท่าจำนวนปีพระชันษา แลทรงทำพลีกรรมแก่เทพารักษ์ **Nat** ด้วย

เดือน ๑๐ มีการพิธีแข่งเรือ **H'edaw Pwè** หรือ **Ye-thabin Hle Pwè** แข่งในแม่น้ำเอราวดี แต่ไม่มีรายการปรากฏ

เดือน ๑๑ มีการพิธีออกวัสสา

ก) ให้ผูกโครงเป็นเขาพระสุเมรุชั้นที่นอกพระราชวังด้านหน้า ประดับด้วยดวงประทีป เป็นที่ประชุมชาวพระนครตั้งแต่วันขึ้นค่ำ ๑ ไปจนถึงขึ้น ๓ ค่ำ

ข) ตั้งแต่วันแรม ๘ ค่ำ มีหุ่น (คือมหรสพ) รายรอบพระราชวัง ๗ วัน

ค) วันกลางเดือนแห่เครื่องบูชา (เห็นจะเป็นผ้าป่า) ไปถวายตามวัด มีทั้งที่เป็นของหลวงและของราษฎร์ มีกระบวนแห่ไปทางบกบ้าง ไปทางน้ำบ้าง ด้วยเรือกลไฟหรือเรือพายบ้าง มักผูกหุ่นเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ รองเครื่องบูชา และมีเครื่องดนตรี กับคนฟ้อนรำไปในกระบวนแห่ เป็นการรื่นเริงอย่างใหญ่

ฆ) เสด็จออกมหาสมาคมอย่างเมื่อเข้าวัสสาอีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้พวกเจ้าประเทศราชต้องเข้ามาเฝ้า และมีการถือน้ำกระทำสัตย์ด้วย ครั้งนี้อนุญาตให้พวกพ่อค้าและเศรษฐีเข้าเฝ้าด้วย

ง) ตั้งแต่วันแรมค่ำ ๓ ไปจนถึงแรม ๘ ค่ำ ตามวัดแต่งประทีปและมีการมหรสพต่าง ๆ (ฉลองบุญ)

เดือน ๑๒ มีการพิธีทอดกฐิน **Kateindaw Pwè** อย่างหนึ่ง พิธีเผารูปปราสาทจำลอง **Tazaungdaing Pwè** อย่างหนึ่ง

พิธีทอดกฐินนั้น กฐินหลวงอย่างสามัญเป็นแต่เจ้าพนักงานเอาผ้าไตรกับเครื่องไทยธรรม ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินทรงจบพระหัตถ์และหลั่งน้ำทักษิโณทก แล้วนำไปยังสุธัมมศาลา พวกชาววัดที่จะรับกฐินมารับขนเอาไปยังวัด ครั้นถึงวันกำหนดมีข้าราชการไปทอด

แทนพระองค์ หาได้เสด็จไปทอดเองไม่ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ทำจุดกฐิน ของหลวง เวลาเย็นหมายเรียกพวกภรรยาข้าราชการเข้าไปประชุมกัน ในพระราชวังทางด้านหลัง พอพลบค่ำก็ให้ลงมือปั่นฝ้ายทอผ้า กำหนด ให้เสร็จเป็นผืนผ้าก่อนรุ่งสว่าง ถ้าจับได้ว่าใครเอาผืนผ้าปลอมเข้าไป ทั้งสามีภรรยาต้องระวางโทษ ให้เอาผ้านั้นนุ่งห่มและรำชุยร้องเพลง เข้าบีพาทย์ประจานตัว ผ้าที่ทอแล้วนั้นพอเช้าก็ตัดเย็บย้อมเป็นไตร ถวายจบพระหัตถ์แล้วพระราชทานไปทอดกฐินที่พระอารามหลวงในวัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ หาได้เสด็จไปทอดเองไม่

อนึ่งในวันกลางเดือน ๑๒ นั้น พระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปบูชาเทวรูป ณหอเทวาลัย เจ้านายและข้าราชการทั้งปวงก็ไปบูชาด้วย

พิธีเผารูปปราสาทจำลอง เห็นจะเป็นพิธีเสดาะพระเคราะห์ ใน กฎมนเทียรบาลพะม่ากล่าวว่า ถึงวันแรม ๘ ค่ำ ให้เอาปราสาท **Pyathat** ซึ่งผูกโครงด้วยไม้ไผ่ ๘ หลัง ถวายพระเจ้าแผ่นดินกับพระ อัครมเหษีจบพระหัตถ์ แล้วแห่เอาไปเผาณพระอารามที่สำคัญ ๘ แห่ง

เดือนอ้าย มีการพิธีถวายข้าวใหม่ **Maha Peinne Pwè-daw** อธิบายว่า เมื่อเกี่ยวข้าวใหม่ที่ปลูกในนาหลวงได้แล้ว เอาไปถวายบูชา พระพุทธรูปมหามัยมุนี (ที่พระเจ้าปะดุงเชิญมาจากเมืองยักไข่) ขุนนาง เรียกว่า ละเมียง หวุ่น **Lamaing Wun** กับ ละเมียง ส่ะเย **Lamaing Saye** (สันนิษฐานว่าในกรมนา) เป็นพนักงานทำพ้อม สานผูกเป็นรูปโคกระบือและกุ้ง ไส่ข้าวเปลือกและพืชพันธุ์ไม้อื่น ที่เก็บเกี่ยวได้ผลในฤดูเดียวกัน แล้วขนไปถวายที่วัดยักไข่นั้น

อนึ่งเมื่อถึงวันพระจันทร์ขึ้นด้วยกันกับดาวฤกษ์กัตติกา **Kyattiya** และโรหิณี **Yawhani** ให้เชิญเทวรูปพระขันธกุมาร ขันทรงนกยูงออกมาตั้ง ทรงบูชาแล้วโปรยทานและแจกผ้าแก่ประชาชน

เดือนยี่ มีการพิธีเสด็จออกสนาม **Myingin - daw Pwè** พระเจ้าแผ่นดินกับพระอัครมเหษี เสด็จออกท้องพระโรงหน้า และปลูกประรำข้าราชการพักข้างหน้าเชื่อนพระราชมนเทียร มีการก็พาที่ท้องสนามชัย

การก็พา ชุดแรกเป็นของเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ กับนายทหารจัดมาประกวดกัน

ก) ชนช้างตัวเปล่า

ข) ชนช้างมีคนขี่

ค) ช้างสู้เสือ (บางทีก็เสือจริง บางทีก็หุ่นเสือ)

ฆ) ขี่ม้าวิ่งพุ่งหอกให้ถูกเป้า

ชุดหลัง พวกทหารม้าทั้งนายไพร่ประกวดกัน

ก) ยืนบนหลังม้าวิ่งแทงห่วง

ข) ยืนบนหลังม้าวิ่งฟันฉัตตี **Chatty** (แปลไม่ออกว่าอะไร) มิให้ตกถึงดิน

ค) ยิงเป้า

ใครตกม้า ถูกปรับเอาเงินไปรวมเป็นรางวัลคนชะนะ

หนึ่งในเดือนนี้ เจ้าฟ้าประเทศราชไทยใหญ่ส่งกล้วยไม้ (เอื้องแซะ) มาถวายด้วย

เดือน ๓ มีพิธีทำข้าวยาคู Yagu คือถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำกลางคืน ให้พวกฝ่ายทหารหุง Cooking แบ้งข้าวด้วยน้ำมะพร้าวเจือเนยแตะเครื่องหอม ใช้ไม้หอมต่าง ๆ มีจันทน์เป็นต้นเป็นฟืน รุ่งขึ้นวันกลางเดือนเอาไปถวายพระเจ้าแผ่นดินทรงเจือน้ำมนต์ แล้วส่งไปถวายพระสงฆ์ตามพระอารามในกรุงมัณฑเล และเมืองอมรบุระ พวกพลเมืองต่างก็หุงข้าวยาคูถวายพระเป็นประเพณีบ้านเมือง

เดือน ๔ มีการพิธีบวงสรวงเทพารักษ์และก่อพระทราย

การบวงสรวงของหลวงนั้น ส่งเครื่องพลีกรรมไปบวงสรวงเทพารักษ์ที่รักษาพระนครทั้ง ๔ ทิศ และบวงสรวงเทพารักษ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ณเทวสถานต่าง ๆ อีก ๓๗ แห่ง ส่วนประชาชนก็เส้นผีกันเป็นประเพณีทั่วไป

การก่อพระทราย (ตามวัด) นั้น ทำเป็นการกุศลและทำเป็นประเพณีบ้านเมืองเหมือนกัน สิ้นเรื่องพิธี ๑๒ เดือนเพียงเท่านี้

พิธีปลงพระบรมศพ

อธิบายประเพณีปลงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินพะม่า พบในหนังสืออื่น พรรณนาว่าด้วยงานปลงพระบรมศพพระเจ้ามินดง เมื่อ พ. ศ. ๒๔๒๑ และได้ฟังคำชี้แจงของพวกพะม่า ว่าประเพณีปลงศพในเมืองพะม่านั้น เผาแต่ศพพระกับศพเจ้า ถ้าเป็นบุคคลพวกอื่นฝังทั้งนั้น ลักษณะปลงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน อธิบายว่า แต่โบราณทีเดียว เมื่อถวายพระเพลิงแล้ว รวมพระบรมอัฐิไปลอยทิ้งในแม่น้ำ

ที่บรรจุพระบรมศพพระเจ้ามินดง
พระเจ้าแผ่นดินพะม่า
ที่เมืองมัณฑเล

เอราวดี แล้วสร้างพระเจดีย์เป็นอนุสรณ์ไว้ตรงที่ปลงพระบรมศพ ต่อมาแปลงเป็นบรรจุพระบรมอัฐิไว้ในพระเจดีย์ที่สร้างเป็นอนุสรณ์ แทนเอาไปลอยทิ้งน้ำ ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้ามินดง ตรัสสั่งให้บรรจุพระบรมศพของพระองค์ไว้ในวัตถุซึ่งสร้างเป็นอนุสรณ์ ไม่ต้องทำการถวายพระเพลิง การบรรจุพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินพะม่าจึงเกิดขึ้นเมื่อปลงพระบรมศพพระเจ้ามินดงเป็นครั้งแรก และถือกันว่าบรรจุศพนั้นไม่เป็นการฝัง เพราะศพมิได้อยู่ในแผ่นดิน

รายการเรื่องปลงพระบรมศพพระเจ้ามินดงนั้นว่า เมื่อสวรรคต (วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๗) แล้ว เชิญพระบรมศพจากมนเทียรทองที่เสด็จสวรรคต มาไว้บนพระแท่นตั้งตรงหน้าภมราสนบัลลังก์ในมหามนเทียรแก้ว พระบรมศพหุ้มห่อด้วยผ้าขาว บีดทองที่พระพักตร์และพระหัตถ์ทั้งสองข้าง รอบพระแท่นตั้งเครื่องต้นเครื่องทรงและเครื่องราชูปโภคกับของโปรดต่าง ๆ กับทั้งเครื่องพระกระยาหาร ต่อออกมาทำรั้วตาข่ายทองวงรอบ มีนางในผลัดกันนั่งประจำปัดแส้ ๔ คน ข้างเบื้องบนแขวนพวงดอกไม้ทองประดับประดา และมีกลอง (ชะนะ) ตีประโคมทุกยาม ไว้พระบรมศพเช่นนั้น ๓ วัน (คงมีการพิธีในระหว่างนั้นด้วย แต่มิได้พรรณนา) ถึงวันที่ ๓ อนุญาตให้นักสนมนางใน และข้าราชการทั้งปวงเข้าไปถวายบังคม แล้วเชิญพระบรมศพลงหีบทองประดับเนาวรัตน์ ตั้งไว้อีก ๓ วัน (สันนิษฐานว่า ระยะ ๓ วันแรกเพื่อต่อหีบพระบรมศพ ต่อมาอีก ๓ วันหลังรอให้การก่อที่บรรจุสำเร็จ)

ถึงวันที่ ๗ แห่พระบรมศพจากพระราชมนเทียรไปบรรจุณมณฑป ที่ก่อขึ้นใหม่ในพระราชวังชั้นนอก (ถ้าเปรียบให้เข้าใจง่าย ที่สร้างมณฑปนั้น เหมือนอย่างอยู่ที่สนามตรงหน้าหอรัษฎากรพิพัฒน์) กระบวนแห่ (ฝรั่งผู้ได้ไปดูพรรณนาไว้ว่า) หามพระยานมาศนำหน้า แล้วถึงหมู่ช้างพระที่นั่ง ม้าพระที่นั่ง ล้วนแต่งเต็มประดาและผูกเครื่องราชอาสน์ต่าง ๆ ต่อนั้นถึงกระบวนข้าราชการแต่งเต็มยศ สรวมเสื้อครุย ใส่ลอมพอกอย่างพะม่า อัครมหาเสนาบดี ๒ คนเดินคู่กันนำหน้า มีคนถือร่มสีแดงคันดาษ อันเป็นเครื่องยศอัครมหาเสนาบดีนั้น ชุนนางชั้นรอง ๆ เดินตามต่อมา ชั้นที่มีร่มเครื่องยศก็มีคนกั้นร่ม แต่เป็นคันตรงทั้งนั้น แล้วถึงกระบวนกลองชะนะแตรและเครื่องประโคม ต่อนั้นถึงกระบวนมหาดเล็ก (ตามที่ฝรั่งว่านางในด้วย) เชิญเครื่องราชูปโภค แล้วถึงหีบสำหรับจะทรงพระบรมศพเมื่อบรรจุ ต่อมาถึงพวกลูกเธอองค์ชายทรงขาว ถือแถบผ้าโยงชักพระบรมศพ (ตรงนี้ผู้พรรณนาว่า เอาพระบรมศพออกใส่เปลหาม เห็นว่าน่าจะเข้าใจผิดอะไรสักอย่างหนึ่ง) มีเศวตฉัตรกั้นสองข้าง ๘ คัน ต่อนั้นถึงกระบวนนางในตามพระบรมศพ มีพระนางเอเธอนั่งคอ ซึ่งกั้นเศวตฉัตร และเจ้าฟ้าหญิงราชธิดากั้นพระกลดสีเหลือง กับลูกเธอพระองค์หญิงและนักสนม ล้วนแต่งขาวเดินเป็นกระบวน ต่อกระบวนนางในถึงกระบวนตำรวจ แห่พระเจ้าลูกยาเธอทรงราชยานตามพระบรมศพ ท้ายกระบวนเสด็จมีพระสงฆ์ ๖๔ รูปเท่าจำนวนปีพระชนมายุของพระเจ้า

อัครมหาเสนาบดีพะม่า

มินดง เดินตามเบื้นที่สุด (พระสงฆ์ ๖๔ รูปมิใช่กระบวนแห่ แต่ผู้จดไม่รู้ธรรมเนียม เห็นเดินตามไปข้างหลังก็เข้าใจว่าเดินแห่ ถ้าเบื้นในเมืองไทยก็เข้าใจได้ว่า คงนิมนต์มาชักผ้าไตรบังสกุล แต่ในเมืองพะม่าไม่มีประเพณีชักผ้าบังสกุลในงานศพ จึงได้แต่ลันนิษฐานว่า เห็นจะนิมนต์มาสวดสดับปกรณ์) ตั้งแต่ปลงพระบรมศพพระเจ้ามินดงแล้ว พระศพเจ้านายก็ใช้ประเพณีบรรจุแทนเผาต่อมา ยังเผาในบัดนี้แต่ศพพระ

แปลกฎมนเทียรบาลพะม่าเพียงเท่านี้

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร

นายสนั่น ต้นบุญยืน ผู้พิมพ์โฆษณา

พ.ศ. ๒๔๗๘